

PERSONALIZAREA CERCETĂRII JURIDICE: METODE DE CUNOAȘTERE, ATITUDINE. REFLECȚII SUBIECTIVE*

CZU: 340:001.891

Natalia CRECIUN

*Școala doctorală Științe Juridice,
Universitatea de Stat din Moldova*

PERSONALIZATION OF LEGAL RESEARCH: METHODS OF KNOWING, ATTITUDE. SUBJECTIVE REFLECTIONS

In the tendency to be close to originality, legal research (and not only the legal one) should be personalized, i.e. should reflect real valences of knowledge, social and professional experience, individual approaches and even empathy and emotion, given the creative nature of the research. Appropriate methods of knowing used in the process of investigation (the argumentative and the qualitative approach being specific for legal sciences), a healthy, proactive and solid attitude towards the activity of research, open mindedness, accompanied by permanent communication and mutual aid may become allies for young researchers involved in doctoral studies. At the same time, a solid support through state programs and strategies is also needed.

Keywords: doctoral studies, methods of knowing, attitude, communication, support.

Preliminarii. Cercetarea juridică, în esență, este un segment atractiv pentru cei interesați de fenomenul juridic aflat în continuă evoluție și în continuă adaptare la noile realități sociale. Atractivitatea este alimentată de specificul (juridic) al cercetării și, respectiv, de valențele teoretico-practice ale acestui proces. Efectuarea studiilor de doctorat constituie una dintre modalitățile cercetării juridice, care, pentru a corespunde unor criterii de calitate, de eficiență și, într-o perspectivă ideală – de impact, ar trebui să realizeze o trecere sublimă de la o simplă tendință de promovare profesională spre proliferarea începuturilor unei adevărate vocații, fundamentate atitudinal și valoric.

Scop. Aflându-mă în plin proces de elaborare a tezei de doctor, am realizat că așa-numitele „adevăruri” care planează în societate, inclusiv între profesioniștii din mediul juridic, precum că studiile de doctorat la nivel național (cu referire la Republica Moldova) nu au nicio valoare și că oricine, fără mare efort, poate deveni doctor în drept, din fericire, s-au dovedit a fi neadevăruri. Cerințele instituționale față de calita-

* *Studiu realizat în baza Proiectului „Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului” (20.80009.1606.15), în cadrul Laboratorului de Cercetare Științifică „Drept Public Comparat și e-Guvernare”, Facultatea de Drept, USM.*

tea studiilor, constrângerile pozitive existente în anturajul profesional (activitatea de coordonare, monitorizare și ghidare a procesului de studiu și de cercetare exercitată cu maximă exigență de către conducătorul de doctorat și de către comisia de îndrumare; exemplul personal, de conduită și profesionalism, al colectivului de profesori universitari; comunicarea – percepută, inițial, drept o „[o]bligăție convențională” [1] și transformată, ulterior, în „absolută trebuință” [2] personală) constituie repere solide ale formării și consolidării unei atitudini specifice față de întregul proces de elaborare a tezei de doctor și, respectiv, față de cercetarea juridică. Departe de a crede că metodele de cunoaștere utilizate în procesul de cercetare și, respectiv, produsul cercetării mele individuale ar putea dobândi contururi, cât de sensibile, ale iluziei perfecțiunii, am decis, totuși, să expun unele reflecții subiective cu privire la modalitățile de personalizare a cercetării juridice în cadrul studiilor de doctorat, în speranța de a reuși inițierea discuțiilor la subiect, a colaborărilor, provocarea la dezbateri, poate chiar la confesiuni. Or, atunci când cercetarea devine vocație, chemare, ea solicită o puternică implicare emoțională, atitudinală, creativă și chiar intimă.

Metode de cunoaștere. Activitatea propriu-zisă de cercetare solicită efort constant, un rol substanțial având lectura conștientă, comunicarea, implicarea în activități practice.

Lectura activă, conștientă, sau „documentarea” („bibliografică” și „directă”) [3, p.150-151], reprezintă, fără îndoială, unul dintre pilonii de bază ai cercetării. Elaborarea unei teze de doctor începe cu procesul cunoașterii celor mai recente realizări la subiectul tezei (la nivel național, în alte sisteme juridice, la nivel internațional), a numelor reprezentative pentru segmentul studiat, a problematicii specifice, a direcțiilor conexe domeniului etc. Chiar de la această etapă, menționează avocații americani *Stephen Elias* și *Susan Levinkind*, se solicită un anumit gen de atitudine și de abordare, pentru a fi eficienți în găsirea informației, răbdarea fiind una dintre cele mai importante calități care trebuie cultivate [4, p.8]. Ținând cont de nivelul studiilor de doctorat, studentul doctorand are deja o pregătire de bază în cunoașterea sferei alese pentru cercetare, experiență de muncă, deci – și o anumită experiență profesională, psihologică și socială. Acest gen de pregătire avansează și lectura la un alt nivel calitativ; și metodologia cercetării juridice este utilizată într-un mod conștient, ceea ce conferă investigațiilor eficiență și perspectivă. Întregul ansamblu de metode de cercetare specifice științelor sociale, în general, și științelor juridice, în particular, își dovedesc utilitatea în elaborarea tezei de doctor, fiind imposibil a acorda prioritate și valoare sporită unei/unor metode în raport cu alta/altele.

Cercetarea, scopurile urmărite și contextele solicită flexibilitate în alegerea și aplicarea metodologiei în studiile juridice [5, p.3]. Totodată, remarcă prof. *Ioan Humă*, „[...] pe terenul dreptului cunoașterea este **argumentativă** și angajează inevitabil opțiuni valorice, în afara cărora adevărul juridic rămâne o mărunță, chiar dacă foarte exactă, descripție empirică” [6, p.23]. O abordare cantitativă nu corespunde scopurilor cercetării juridice, fiind necesară o abordare calitativă, prin prisma argumentării legale, analitice [7, p.8].

Comunicarea, alături de lectură, este o premisă ce relaționează organic cu obținerea unor realizări în arealul științelor sociale. Comunicarea are efecte pozitive indiferent de formă, nivel, intensitate: sunt la fel de utile simplele discuții asupra unor subiecte actuale, de specialitate, audierea opiniilor cunoscătorilor în domeniul de interes, participarea la cursuri de instruire, la mese rotunde și la orice alte forme care asigură crearea platformelor de dezbateri și schimbul de opinii. Indubitabil, participarea la conferințe științifice, implicarea în activitate didactică, creativă, încadrarea activă în anumite colective, grupuri de lucru (spre exemplu, pentru discutarea și/sau elaborarea unor proiecte de legi, pentru realizarea unei activități de analiză și/sau expertizare a cadrului normativ-juridic într-un anumit domeniu, pentru promovarea voluntariatului, pentru susținerea cercetării și inovației etc.) constituie modalități absolut specifice de cercetare. Sunt, pe de o parte, extrem de solicitante și, pe de altă parte, interesante, productive, motivaționale și formatoare de atitudine.

Implicarea în activități practice, la rândul său, reprezintă o necesitate în condițiile realității sociale aflate în continuă dinamică, în continuă confruntare cu riscuri și provocări dintre cele mai diverse (conflicte interetnice, crize sociale și economice, crize politice, războaie, calamități, pandemie, dezvoltarea rapidă a tehnologiilor informaționale, dezvoltarea inteligenței artificiale etc.). Doar practicând o activitate poate fi sesizată efectiv starea de fapt într-un anumit domeniu: exercitând o funcție în sectorul juridic, să admitem – de judecător, de procuror, de avocat, asistent judiciar etc. – este firesc să se cunoască dificultățile cu care se confruntă sectorul respectiv sau o profesie în parte, vulnerabilitățile locale sau sistemice, riscurile personale sau instituționale. Cunoașterea stării reale de lucruri, perceperea la nivel de trăire, de experimentare a unor constrângeri nefirești în activitatea profesională pot constitui punctul de pornire și miezul unei adevărate cercetări juridice, substratul empiric al muncii intelectuale și al rezultatului acestei munci fiind evident. Cu atât mai mult că „cercetarea științifică în drept, datorită particularităților sale, se încadrează în cercetare de tip acțiune, caracterizată de trei elemente-cheie: caracter participativ, caracter democratic, cercetare cu schimbare” [8, p.213].

Atitudine. Pe lângă aplicarea unor metode adecvate de cunoaștere a domeniului de interes, un rol aparte îl are atitudinea. În limbajul cotidian, semnificația cuvântului *atitudine* variază de la „[p]oziție a corpului”, până la „[c]omportare care reflectă o anumită concepție” și chiar „[c]omportare care exprimă dispoziții sufletești” [9]. „Atitudinile au drept origine trăirea plăcerii/neplăcerii [...]” [10, p.5] în raport cu anumiți oameni, anumite obiecte, procese, plăcerea, la rândul său, fiind o „stare afectivă fundamentală [sublinierea ne aparține], determinată de satisfacerea unor tendințe, a unor cerințe vitale” [11]. Indiferent de natura obstacolelor care intervin în procesul și așa destul de complicat al cercetării – acestea putând fi de natură economică, instituțională, de organizare, de gestionare a timpului și a resurselor, de natură individuală, socială etc. – cel care tinde și își dorește cu adevărat să facă cercetare și să contribuie la îmbogățirea acestui segment de dezvoltare social-statală trebuie să fie neclintit în atitudine: să-și păstreze verticalitatea, să se autodepășească, să-și lărgască zona de

confort individual, să manifeste activism și inițiativă, să lupte, să proiecteze perspective și să se implice încrezător în realizarea scenariilor de dezvoltare. „Atitudinea și personalitatea funcționează împreună. Atitudinea poate depăși caracteristicile fizice și mentale ale unei personalități” [12, p.16]. **Atitudinea, ambiția sănătoasă, perseverența** constituie forța motrice a progresului, a călătoriei Omului spre o Lume în care valorile nu sunt dimensiuni abstracte, ci realități: o societate deschisă, cu o organizare politico-juridică transparentă; mecanisme de guvernare axate pe asigurarea unui trai decent; respectarea și garantarea Drepturilor Omului în procesul de guvernare; administrație publică funcționând pe principii de utilitate socială; Justiție independentă și orientată spre utilizatorii săi; un mediu social sănătos.

Personalizarea cercetării juridice. Prin valorificarea unor metode de cunoaștere adecvate domeniului de interes, prin demonstrarea invariabilă a unei coloane vertebrale stabile – în gândire, în atitudine (atitudine publică, dar și atitudine față de sine), sunt fundamentate premisele personalizării cercetării juridice. De asemenea, în prezent sunt necesare, probabil mai mult ca niciodată, studiile științifice cu impact asupra a tot ce înglobează în sine organizarea social-statală, locul și menirea Omului în acest sistem. Doctoranzii la Drept au, în acest sens, oportunități destul de mari, pentru că varietatea ariilor de cercetare științifică, cu repercusiuni asupra activității practice, este inepuizabilă. Farmecul profilului juridic constă în caracterul său eminent practic, dar și în generozitatea orizonturilor deschise spre cercetare, întru salvagardarea Statului de Drept și, implicit, a întregului spectru de valori pe care se sprijină acesta, Buna Guvernare și Drepturile Omului aflându-se pe prima treaptă a fundamentului axiologic al idealului de Stat de Drept. Cheia personalizării cercetării juridice, la rândul său, trebuie găsită în mod individual, de către fiecare student doctorand. Această căutare definește calea spre formarea a ceea ce judecătorul român *Gabriel Caian* numește „arhitectura sinelui [...]”: o construcție cu fundație solidă, cu ferestre luminoase, cu încăperi adaptate cât mai multor nevoi” [13, p.24] – lucru atât de important pentru afirmare în această Lume contemporană – a Cunoașterii.

Totodată, în tendința de a individualiza cercetarea juridică, la realizarea tezei de doctor nu pot fi neglijate cerințele față de conținut, cerințele de tehnoredactare impuse prin reglementări normativ-juridice, la nivel instituțional și național (cum ar fi, spre exemplu, Ghidul de redactare a tezei de doctor/doctor habilitat [14], care ar trebui să fie un fel de *carte de căpătâi* pentru doctorand). Dimpotrivă, abordările originale cu privire la alegerea temei, formularea problemei științifice, înaintarea ipotezei/ipotezelor de cercetare, evidențierea scopului și a obiectivelor cercetării, argumentarea actualității, a importanței teoretice și practice a lucrării, formularea concluziilor generale și a recomandărilor sunt parte inerentă a căutării unicității propriu-zise a cercetării, atât în calitate de proces, cât și în calitate de produs final.

Reflecții subiective de final. Manifest? Realitatea contemporană continuă să fie afectată destul de puternic de pandemia Covid-19. Cu toate acestea, menționează prof. univ., dr. hab. *Rodica Ciobanu* în cadrul unei dezbateri publice, pandemia nu este decât o lecție, care „trebuie învățată” [15]. Și, în pofida pierderilor cauzate, re-

marcă prof. *Michael Murphy*, Președinte al Asociației Universității Europene, știința a triumfat. Valoarea cercetării, a educației și a aplicării cunoștințelor a fost rareori atât de evidentă pentru societate [16]. Este o ocazie tocmai potrivită pentru reflecții subiective asupra reconsiderării importanței studiilor de doctorat. Ceea ce trăim noi astăzi este o dovadă a faptului că educația și cercetarea – atât în aspect teoretic, cât și practic – sunt verigi inerente ale unui veritabil lanț al existenței umane. O societate dezvoltată are nevoie de cercetători și investigațiile actuale trebuie să fie fundamentale (în aspect metodologic, valoric, teoretico-aplicativ), interdisciplinare și de impact, în special în condițiile în care „discursul științific contemporan este marcat de globalitate, interdisciplinaritate și centralitatea cunoașterii teoretice [...], [iar] problemele globale ale omenirii, solicită reacții imediate și soluții” [17, p.9]. Azi lucrătorii medicali sunt pe prima linie, în căutare de soluții pentru depășirea crizei pandemice, dar oricare zi de mâine poate veni cu noi provocări și cercetătorii de astăzi vor fi în situația de a verifica *de facto* ipoteza de cercetare, de a soluționa *de facto* problema științifică cercetată și, prin urmare, de a fi convingători în susținerea tezei de doctor într-o cu totul altă dimensiune conceptuală – prin soluționarea unei probleme stringente, reale și prin demonstrarea publică, în fața întregii societăți, a *lecției învățate*.

De ce Manifest? Pentru că *metodele de cunoaștere și atitudinea*, pentru a deveni aliați ai celor care tind să facă cercetare, în măsură a încuraja studiile novatorii, actuale și de impact, au nevoie de alimentare și de promovare. Nu voi fi originală în a afirma că cercetarea și inovarea sunt segmente sensibile, vulnerabile ale activității umane; ele necesită protecție, ghidare, promovare, susținere fundamentală – prin intermediul unor veritabile strategii, programe, dezvoltate și implementate tot de Oameni cu Atitudine. „[S]timularea cercetărilor științifice” reprezintă o obligație a statului – cel puțin aceasta consacră Legea Fundamentală a Republicii Moldova [18, art.126 alin. (2) lit.d)]. Din păcate, nu sunt sigură că vor fi multe voci în rândul celor implicați, într-un fel sau altul, în activitatea de cercetare – juridică sau în orice alt domeniu – care să confirme acest suport efectiv și substanțial din partea statului. Dimpotrivă, la nivel național există serioase îngrijorări cu privire la „îmbătrânire[a] personalului științific” în sistemul cercetării și inovării [19, p.28-29], „finanțarea slabă a studiilor doctorale” [20, p.270], lipsa unei structuri corespunzătoare pentru cercetare, condiții de lucru neatractive ca rezultat al subfinanțării cronice [21, p.241]. În context, aproape fiecare doctorand ar fi capabil să enunțe un șir întreg de dificultăți cu care se confruntă în exercitarea studiilor și acestea ar fi, preponderent, de ordin obiectiv.

Ce ar însemna acest Manifest? Ar însemna un îndemn spre ajutor reciproc, spre colaborare, spre promovarea a ceea ce prof. *Nicolae Sadovei* numește „atitudine comunicativă” și „atitudine empatică” [22]. Schimbul de opinii, interviziunea, susținerea reciprocă, îmbinarea muncii individuale cu munca în echipă, promovarea și apărarea solidară a cercetării și inovării ca Valori social-umane – nu doar noțional, abstract, ci și materializat în produse concrete ale cercetării și inovării – ar putea fi un adevărat imbold pentru restructurarea axiologică a organizării social-statale și recu-

noașterea rolului suprem al Educației în istoria civilizației, din perspectiva edificării și consolidării continue a Societății contemporane – a Cunoașterii. Academicianul *Ion Guceac* optează chiar pentru constituționalizarea dreptului la „activitate inovațională” și promovarea, pe această cale, a dezvoltării durabile a Republicii Moldova, ceea ce impune atât reforme la nivel social, politic, normativ-juridic, cât și responsabilizarea cetățeanului însuși [23, p.59, 65]. „Fără transfigurare axiologică, actul învățării rămâne în parametri cantitativi, care nu provoacă starea dubitativă, problematizantă și interogativă, singura în măsură să metamorfozeze informația în cunoștință vie, implicând convingerea, atitudinea, idealul” [24, p.23]. În plus, noi, cei de la Drept, avem și datoria morală de a contribui la elaborarea și implementarea mecanismelor de guvernare în direcția protecției Drepturilor Omului, indiferent că ne referim la Omul – cercetător sau la Omul – valorificator al produsului cercetării și inovării. Să încercăm să fructificăm cunoașterea, metodele de cunoaștere, să fim fermi în atitudine și să personalizăm, astfel, propria noastră cercetare. „Universitățile reprezintă cea mai importantă componentă a societății bazată pe cunoaștere prin misiunea care o au [...]” [25, p.20], constată prof. *Gheorghe Avornic*. Poate ne raliem tuturor acelor eforturi – ale mediului academic și de cercetare – și devenim agenți ai schimbărilor, în special acum, când pandemia ne-a schimbat pe noi toți, ne-a reordonat accentele, ne-a redimensionat comunicarea, ne-a regândit menirea socială?! Cum ar fi să etalăm puterea și mobilul propriului nostru exemplu?!

Referințe:

1. Dicționarul Explicativ la Limbii Române (Ediția a II-a revăzută și adăugită). Academia Română. Institutul de Lingvistică. Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009. Disponibil: <https://dexonline.ro/definitie/cerin%C8%9B%C4%83> [Accesat: 10.04.2021].
2. Dicționarul Explicativ la Limbii Române (Ediția a II-a revăzută și adăugită). Academia Română. Institutul de Lingvistică. Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009. Disponibil: <https://dexonline.ro/definitie/necesitate> [Accesat: 10.04.2021].
3. ARAMĂ, E., CIOBANU, R. *Metodologia dreptului. Sinteze pentru seminar*. Chișinău: CEP USM, 2011. 166p. ISBN 978-9975-71-095-4. Disponibil: <http://drept.usm.md/public/files/Aramametoddrept-169f1b.pdf> [Accesat: 10.04.2021]
4. ELIAS, S., LEVINKIND, S. *Legal Research. How to Find & Understand the Law*. Fourteenth Edition. Nolo, USA, 345 p. ISSN 1539-4115. ISBN 1-4133-0693-4. Disponibil: <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/23506/1/67.pdf> [Accesat: 10.04.2021].
5. LANGBROEK, Ph., Kees van den Bos, Marc Simon Thomas, Michael Milo, Wibo van Rossum. Methodology og Legal Research: Challenges and Opportunities. In: *Utrecht Law Review*, 2017, vol. XIII, no.3, p.1-8. ISSN 1871-515X (Online). Disponibil: <https://www.utrechtlawreview.org/articles/abstract/10.18352/ulr.411/> [Accesat: 10.04.2021].
6. HUMĂ, I. Învățământul juridic românesc: între condiția tehnică și vocația umanistă. În: *Revista Națională de Drept*, 2009, nr.10-12, p.23-24. Disponibil: https://uspee.md/wp-content/uploads/2016/08/RND_nr_10_12.pdf [Accesat: 10.04.2021].
7. Kharel Amrit. *Doctrinal Legal Research*. Disponibil: https://www.researchgate.net/profile/Amrit-Kharel/publication/323762486_Doctrinal_Legal_Research/links/5bfae676458515a69e3bc11e/Doctrinal-Legal-Research.pdf [Accesat: 10.04.2021].

8. CIOBANU, R. Argumentul interdependențelor în reconstrucția științifică a dreptului. În: *Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice*, 2019, nr.3(181), p.200-216. ISSN 1957-2294. Disponibil: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/90414 [Accesat: 10.04.2021]
9. Micul Dicționar Academic. Ediția a II-a. Academia Română, Institutul de Lingvistică, Editura Univers Enciclopedic, 2010. Disponibil: <https://dexonline.ro/definitie/atitudine> [Accesat: 10.04.2021]
10. DANILIU, N. Dezvoltarea afectivității în ontogeneză și formarea la copii a atitudinilor față de părinți. În: *Psihologie. Pedagogie Specială. Asistență Socială*, 2010, nr.21, p.5-13. ISSN 1857-0224 (Print). ISSN 1857-4432 (Online). Disponibil: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/14855 [Accesat: 10.04.2021]
11. Dicționarul Explicativ la Limbii Române (Ediția a II-a revăzută și adăugită). Academia Română. Institutul de Lingvistică. Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009. Disponibil: <https://dexonline.ro/definitie/placere> [Accesat: 10.04.2021]
12. GRIGORUȚĂ, M.V. Atitudini și comportament: o abordare psihologică a procesului organizațional. În: *Cross-cultural Management Journal*, 2005, vol.VII, no.1(12), p.10-18. ISSN 1454-9980. Disponibil: https://seaopenresearch.eu/Journals/articles/MI_12_2.pdf [Accesat: 10.04.2021]
13. CAIAN, G. Magistrații și dezvoltarea personală. În: *Revista Forumul Judecătorilor*, 2014, nr.2, p.22-24. ISSN 2065-8745. Disponibil: <http://www.forumuljudecatorilor.ro/wp-content/uploads/art-17.pdf> [Accesat: 10.04.2021]
14. Decizia Consiliului de Conducere al ANACEC nr.5 din 08.12.2018 cu privire la aprobarea Ghidului de redactare a tezei de doctor/doctor habilitat. Disponibil: <http://www.cnaa.md/attestation-commission/meetings/18122018/> [Accesat: 10.04.2021]
15. CIOBANU, R. *Fiecare lecție învățată este o soluție pentru o problemă*. Disponibil: https://www.ipn.md/ro/rodica-ciobanu-fiecare-lectie-invataata-este-o-solutie-pentru-8004_1073871.html [Accesat: 10.04.2021]
16. *2021: A year of renewed confidence for universities*. Michael Murphy, President of European University Association . 11 January 2021. Disponibil: <https://eua.eu/resources/expert-voices/206:2021-a-year-of-renewed-confidence-for-universities.html> [Accesat: 10.04.2021]
17. ARAMĂ, E., CIOBANU, R. *Metodologia dreptului. Sinteză pentru seminar*. Chișinău: CEPUSM, 2011. 166p. ISBN 978-9975-71-095-4. Disponibil: <http://drept.usm.md/public/files/Aramametoddrept-169f1b.pdf> [Accesat: 10.04.2021]
18. Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr.1. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=111918&lang=ro [Accesat: 10.04.2021].
19. CUCIUREANU, Gh., MINCIUNĂ, V. Finanțarea științei în următoarea perioadă – cale de lichidare a cercetării organizate în Republica Moldova? În: *Revista de Știință, Inovare, Cultură și Artă „Akademos”*, 2019, vol.54, nr.3, p.27-32. ISSN 1857-0461 (Print). ISSN 2587-3687 (Online). Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/27-32_8.pdf [Accesat: 10.04.2021]
20. CANȚER, V., HOLBAN I., CUCIUREANU, Gh. Studiile doctorale în Republica Moldova în contextul politicii europene. În: *ARA Annual Congress Proceedings*, 2013, p.268-271. Disponibil: <http://system.lm-ns.org/index.php/proc/article/viewFile/1136/1008> [Accesat: 10.04.2021]

21. CUCIUREANU, Gh., UNGUR, C. Allocation of public funds for research and development in a small country: the case of Moldova. In: *Journal of Applied Economic Sciences*, 2014, vol. IX, no.2(28), p.231-243. ISSN 1843-6110. Disponibil: [http://cesmaa.org/Docs/JAES%202014%20Summer%20\(28\).pdf#page=73](http://cesmaa.org/Docs/JAES%202014%20Summer%20(28).pdf#page=73) [Accesat: 10.04.2021]
22. SADOVEI, N. Dimensiuni comunicative în cadrul instruirii juridice. În: *Revista Națională de Drept*, 2009, nr.10-12, p.52-54. Disponibil: https://uspee.md/wp-content/uploads/2016/08/RND_nr_10_12.pdf [Accesat: 10.04.2021]
23. GUCEAC, I. Integrarea europeană și statul inovațional – condiții primordiale pentru dezvoltarea durabilă a Republicii Moldova. În: *Materialele Conferinței științifice internaționale „Perspectivele și problemele integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației”*, Cahul, 7 iunie 2017, p.56-66. ISBN: 978-9975-88-007-7. Disponibil: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/57199/gscholar [Accesat: 10.04.2021]
24. HUMĂ, I. Învățământul juridic românesc: între condiția tehnică și vocația umanistă. În: *Revista Națională de Drept*, 2009, nr.10-12, p.23-24. Disponibil: https://uspee.md/wp-content/uploads/2016/08/RND_nr_10_12.pdf [Accesat: 10.04.2021]
25. AVORNIC, Gh. Rolul universității în societatea bazată pe cunoaștere. În: *Revista Națională de Drept*, 2009, nr.10-12, p.20-22. Disponibil: https://uspee.md/wp-content/uploads/2016/08/RND_nr_10_12.pdf [Accesat: 10.04.2021]